

Network for Studies on Pensions, Aging and Retirement

Herverdeling van individueel pensioenvermogen naar partnerpensioen: een stated preference-analyse

Raymond Montizaan

DESIGN PAPER 171

NETSPAR INDUSTRY SERIES

DESIGN PAPERS zijn onderdeel van de **refereed Industry Paper Series**, dat wil zeggen beoordeeld en geacordeerd door de Netspar Editorial Board. Ze bediscussieren het ontwerp van (een component van) een pensioensysteem of -product, analyseren de doelstelling en bieden mogelijkheden voor het verbeteren van de doeltreffendheid ervan. Dit type paper is toegankelijk geschreven voor specialisten uit de sector, verantwoordelijk voor het ontwerpen van de besproken component. Design Papers bevatten een sectie waarin de auteurs naar aanleiding van de analyse hun eigen mening geven. Design Papers worden ter bespreking gepresenteerd bij Netspar evenementen, waarbij de panelleden bestaan uit vertegenwoordigers van academici en partners uit de sector, samen met internationale wetenschappers. Netspar Design Papers worden beoordeeld door de Netspar Editorial Board alvorens tot publicatie wordt overgegaan.

Colofon

Netspar Design Paper 171, april 2021

Editorial Board

Rob Alessie – Rijksuniversiteit Groningen

Mark-Jan Boes – VU Amsterdam

Marijke Colly – MN

Arjen Hussem – PGGM

Bert Kramer – Rijksuniversiteit Groningen & Ortec Finance

Fieke van der Lecq (voorzitter) – VU Amsterdam

Raymond Montizaan – Universiteit Maastricht

Alwin Oerlemans – APG

Martijn Rijnhart – AEGON

Maarten van Rooij – De Nederlandsche Bank

Peter Schotman – Universiteit Maastricht

Koen Vaassen – Achmea

Mieke van Westing – Nationale Nederlanden

Peter Wijn – APG

Jeroen Wirschell – PGGM

Marianne Zweers – a.s.r.

Ontwerp

B-more Design

Vormgeving

Bladvulling, Tilburg

Redactie

Jolanda van den Braak, Nijmegen

Netspar

Design Papers is een uitgave van Netspar. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de auteur(s).

INHOUD

<i>Samenvatting</i>	4
<i>Abstract</i>	5
1. <i>Introductie</i>	7
2. <i>Partnerpensioenen in Nederland</i>	12
3. <i>Data en empirische strategie</i>	14
4. <i>Resultaten</i>	21
5. <i>Conclusie</i>	28
<i>Literatuur</i>	29
<i>Appendix</i>	31

Affiliatie

Raymond Montizaan – Maastricht University

Samenvatting

Dit paper maakt gebruik van een stated preference experiment om de herverdelingsvoorkeuren (uitruil van eigen pensioen naar een partnerpensioen) te meten van werknemers met een partner in de leeftijdsgroep van 55 tot 65 jaar. In het experiment bedraagt de voorkeur voor herverdeling van het pensioenvermogen gemiddeld 50%. 35% van alle personen heeft een dergelijke voorkeur. 33% van alle personen geeft de voorkeur aan minder herverdeling, en 32% geeft de voorkeur aan een herverdeling van meer pensioeninkomsten aan de partner na hun eigen dood. De verdeling van de bijdrage aan het totale gezinsinkomen voor pensionering over de partners (die gerelateerd is aan de verdeling van het eigen pensioen van beide partners), evenals de overlevingskans van de partner en het aantal jaren dat de partner naar verwachting zal overleven, hebben een significant causaal effect op de keuze voor de herverdeling van het pensioen. De voorkeur voor herverdeling naar partnerpensioen hangt ook sterk af van persoonlijke kenmerken. Mannen hebben een significant sterkere voorkeur voor herverdeling dan vrouwen. Bovendien hebben toekomstgerichte, meer risicomijdende en meer altruïstische individuen een sterkere voorkeur voor herverdeling. Tot slot, wanneer werknemers de perceptie hebben dat hun partner meer toekomstgericht is, zijn ze meer bereid om uit te ruilen.

Abstract

This paper uses a stated preference experiment to measure the redistribution preferences (exchange of own pension to a partner's pension) of workers with a partner in the age group of 55 to 65 years. In the experiment, the preference for reallocation of pension assets averages 50%. 35% of all individuals have such a preference. 33% of all individuals prefer less redistribution, and 32% prefer redistribution of more retirement income to the partner after their own death. The distribution of the contribution to total family income before retirement among the partners (which is related to the distribution of both partners' own pensions), as well as the partner's survival rate and the number of years the partner is expected to survive, have a significant causal effect on the choice of pension redistribution. The preference for redistribution to partner pensions also depends strongly on personal characteristics. Men have a significantly stronger preference for redistribution than women. In addition, forward-looking, more risk-averse, and more altruistic individuals have a stronger preference for redistribution. Finally, when workers have the perception that their partner is more future-oriented, they are more willing to redistribute.

De tweede pijler van het pensioenstelsel in Nederland stelt werknemers doorgaans in staat om ouderdomspensioen om te ruilen voor meer partnerpensioen. Als deze uitruil plaatsvindt, krijgt de partner een uitkering van normaliter 70 procent van het ouderdomspensioen. Maar werknemers kunnen de verhouding tussen ouderdomspensioen en partnerpensioen aanpassen aan hun voorkeuren – uiteraard onder voorwaarde dat de uitruil tussen de wettelijke (fiscale) grenzen valt.

Uit eerder onderzoek blijkt dat de herverdeling naar partners mogelijk beperkt blijft. Redenen hiervoor: een gebrek aan communicatie en kennis over partnerpensioenen onder werknemers en een gebrek aan transparante producten en een overzichtelijke keuzearchitectuur. Dit paper maakt gebruik van een *stated preference*-experiment om de herverdelingsvoorkeuren (uitruil van eigen pensioen naar een partnerpensioen) te meten van werknemers met een partner in de leeftijdsgroep van 55 tot 65 jaar. Op basis van de resultaten stellen we vast dat in het experiment de voorkeur uitgaat naar gemiddeld 50 procent herverdeling van het pensioenvermogen. 35 procent van alle personen heeft een dergelijke voorkeur, 33 procent geeft de voorkeur aan minder herverdeling en 32 procent heeft een voorkeur voor herverdeling van meer pensioeninkomsten aan de partner na hun eigen dood.

Factoren die een significant causaal effect hebben op de keuze voor de herverdeling van het pensioen, zijn: de verdeling van de bijdrage aan het totale gezinsinkomen voor pensionering over de partners (gerelateerd aan de verdeling van het eigen pensioen van beide partners), de overlevingskans van de partner en het aantal jaren dat de partner naar verwachting zal overleven. De voorkeur voor herverdeling naar partnerpensioen hangt ook sterk af van persoonlijke kenmerken. Mannen hebben een significant sterkere voorkeur voor herverdeling dan vrouwen. Bovendien hebben toekomstgerichte, meer risicomijdende en meer altruïstische individuen een sterkere voorkeur voor herverdeling. Tot slot, met name als werknemers de perceptie hebben dat hun partner meer toekomstgericht is, zijn ze bereid om uit te ruilen naar een partnerpensioen.

Relevant is om bij deze resultaten in het achterhoofd te houden dat we deze herverdeling in het experiment in fictieve scenario's hebben afgespeeld – soms liggen die dichterbij, soms verder af van de huidige beleidspraktijk. De resultaten moeten daarom gezien worden als een ruwe indicatie van de voorkeuren van de werknemers om te herverdelen richting het partnerpensioen. Deze informatie is extra relevant nu in de voorgestelde nieuwe pensioenwetgeving partnerpensioen voor de pensioendatum volledig op risicobasis wordt verzekerd.

1. Introductie

Partnerpensioenen zijn pensioenuitkeringen aan een persoon van wie de echtgenoot (of ouder) is overleden. De Europese samenleving kent deze sociale bescherming voor nabestaanden sinds het einde van de 19de eeuw. Het doel ervan is om het sociale risico te verzekeren dat het overlijden van de ene persoon (kostwinner) in het huishouden leidt tot een groot inkomensverlies voor de andere persoon (personen) in het huishouden.

In 2014 vertegenwoordigden de uitkeringen aan nabestaanden bijna 6 procent van de totale uitgaven aan sociale uitkeringen in de Europese Unie. Voor Nederland ligt dit met ongeveer 4,5 procent iets lager. Dit percentage is echter bijna gelijk aan de sociale uitkeringen voor werkloosheid (5%) en arbeidsongeschiktheid (7%) (Eurostat 2017).

Sinds de jaren negentig zijn de Europese pensioenstelsels aan talrijke hervormingen onderworpen. Deze omvatten onder meer een verlaging van de generositeit van de pensioenuitkeringen en een verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd (Gruber and Wise, 1998; Duval, 2005; Mastrobuoni, 2009; Hanel, 2010; Kangas et al., 2010; Börsch-Supan, 2012; Staubli en Zweimüller, 2013). De wetgeving over uitkeringen aan nabestaanden is in verschillende Europese landen (waaronder Denemarken, het Verenigd Koninkrijk, Griekenland en Nederland) ook ingrijpend gewijzigd. Meestal zijn de publieke nabestaandenpensioenen daarbij verlaagd. Mensen worden dus meer en meer verantwoordelijk gemaakt voor hun eigen pensioenrechten en pensioenbeslissingen, evenals voor een toereikende pensioenvoorziening voor hun overlevende echtgenoot (Frericks en Hoepfner, 2018). Het onderscheid tussen eerste- en tweedepijler-nabestaandenpensioenen wordt daardoor steeds belangrijker.

In Nederland is de openbare nabestaandenpensioenregeling in de eerste pijler (Anw) drastisch ingeperkt, zodat slechts een klein percentage van de mensen nog in aanmerking komt voor deze uitkering. Het daaruit voortvloeiende verschil in het pensioenvermogen van huishoudens is slechts gedeeltelijk en zeer gefragmenteerd gedekt door pensioenregelingen in de tweede pijler (Starink en Visser, 2017). Maar deze pijler wordt dus wel steeds belangrijker.

In de tweedepijler-pensioenregelingen in Nederland wordt werknemers tevens de mogelijkheid geboden om het toekomstige nabestaandenpensioen op het moment van hun pensionering individueel aan te vullen door een deel van het ouderdompensioen op te offeren: het zogenaamde partnerpensioen. Er wordt daarbij een onderscheid gemaakt tussen:

- Partnerpensioen op risicobasis: de nabestaanden zijn verzekerd van een partnerpensioen zolang die bij deze werkgever meedoet met de pensioenregeling. Als de werknemer niet meer deelneemt aan de pensioenregeling, verdwijnt dit partnerpensioen.
- Partnerpensioen op opbouwbasis: de nabestaanden ontvangen een pensioen als de werknemer overlijdt, ook als deze niet meer meedeed met de regeling.

In de toekomst blijft er hoogstwaarschijnlijk maar één type partnerpensioen over vanwege het nieuwe pensioenakkoord: het partnerpensioen op risicobasis.¹

De opname van partnerpensioenen in de tweede pijler blijft laag; slechts 4 procent van de werknemers in de publieke sector heeft in 2019 besloten om extra te investeren in het partnerpensioen. Dit heeft te maken met een gebrek aan communicatie, een gebrekkige kennis over de nabestaandenpensioenen onder werknemers en met het gebrek aan transparante producten en keuzearchitectuur (Starink en Visser 2017; Motivaction, 2019; Stichting van de Arbeid 2020). Uit recent onderzoek in opdracht van een grote verzekeringsmaatschappij blijkt dat slechts een op de drie werknemers weet dat het partnerpensioen in de tweede pijler verband houdt met het overlijden van de gepensioneerde werknemer (Motivaction, 2019). Bovendien had een op de drie geen idee of ze recht hebben op een partnerpensioen en weet meer dan de helft van alle werknemers niet wat het partnerpensioen financieel betekent voor hun partner als de werknemer voor de pensioendatum zou overlijden. Wat betreft de hoogte van het partnerpensioen geeft 25 procent van de werknemers echter aan dat zij in financiële problemen komen als hun partner overlijdt. Het huidige gebruik van herverdelingsmogelijkheden tussen pensioenvormen in de tweede pijler in Nederland komt daardoor hoogstwaarschijnlijk niet overeen met de werkelijke voorkeuren van werknemers. Dit moet nader worden onderzocht, zeker ook omdat er grote aanpassingen zijn voorgesteld in het pensioenakkoord.

Zoals reeds gezegd zal het partnerpensioen bij overlijden vóór de pensioendatum uitsluitend verzekerd worden op risicobasis, zal het partnerpensioen worden gebaseerd op het (hele) salaris; wordt deze diensttijdonafhankelijk, bedraagt de maximale fiscale ruimte 50 procent van het hele salaris, gaat de dekking doorlopen na het einde van het dienstverband en blijft partnerpensioen in principe levenslang. Goed om hier op te merken, is dat ook in de nieuwe voorstellen sprake kan zijn van

1 Er mag dan maximaal een bedrag van 50 procent van het salaris worden verzekerd voor partnerpensioen.

aanzienlijke risico's voor deelnemers (Muns et al. 2021). Verdere aanpassingen en verfijningen zijn dus zeker niet uitgesloten. Op of kort na de pensioendatum zal ook in de nieuwe voorstellen vermogen worden toegewezen aan ofwel partnerpensioenen of aan ouderdomspensioen. Dit roept de vragen op:

- In hoeverre zijn werknemers bereid hun eigen pensioenvermogen te reserveren voor inkomen voor hun overlevende partner na het eigen overlijden?
- Wat is de werkelijke drijfveer voor hun beslissing tot verdeling van het pensioenvermogen over ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen?

Dit paper documenteert de resultaten van De Grip et al. (2020) die gebruikgemaakt hebben van een *stated preference*-experiment om de bereidheid te meten van Nederlandse werknemers om hun eigen ouderdomsvermogen te herverdelen naar het partnerpensioen van hun partner. Het *stated preference*-experiment is expliciet bedoeld voor personen met een partner in de leeftijdsgroep van 55 jaar en ouder die bijna met pensioen zijn en maakt deel uit van het ROA Werknemersonderzoek in de Publieke Sector. Het experiment is in 2015 uitgevoerd, dus vóór het nieuwe pensioenakkoord. De uitkomsten van het experiment zijn echter nog steeds bruikbaar, omdat ze betrekking hebben op een abstracte gesimplificeerde situatie waarin voorkeuren voor herverdeling zijn gemeten die niet per definitie gerelateerd zijn aan de beleidspraktijk. Wel geldt dat het experiment het beste aansluit bij een partnerpensioen op opbouwbasis of bij een partnerpensioen op risicobasis van werknemers die bij hetzelfde pensioenfonds blijven.

De kern van het *stated preference*-experiment bestaat uit de keuzes die respondenten maken tussen vijf hypothetische pensioenherverdelingsuitkomsten in zes keuzesets (vignetscenario's). Deze herverdelingsuitkomsten verschillen met betrekking tot: 1) de hoogte van de maandelijkse pensioenuitkering tot aan het overlijden, 2) de eigen inbreng in het huishoudinkomen en 3) het gerelateerde pensioen van de weduwe/weduwnaar na het overlijden. Een lagere eigen inbreng betekent dat de partner een relatief hoger inkomen had tijdens het werkzame leven en dus ook na pensionering een hoger eigen pensioen ontvangt dat in het gezamenlijke huishoudinkomen na pensionering wordt ondergebracht, ongeacht of deze nu weduwe of weduwnaar is of niet.

De vijf opeenvolgende herverdelingsstappen (in stappen van 25 procentpunten) variëren van geen herverdeling – waarbij in het meest extreme geval de partner alleen recht heeft op zijn of haar eigen ouderdomspensioen in de eerste pijler – tot volledige herverdeling – waarbij de nabestaande hetzelfde pensioeninkomen ontvangt als het gezamenlijke pensioen toen zijn of haar partner nog leefde. Afhankelijk

van het vignetscenario zal het ouderdomspensioen van de partner doorgaans echter worden aangevuld met eigen pensioen. Des te meer de partner heeft bijgedragen aan het huishoudinkomen, des te hoger het eigen pensioen van de partner zal zijn. Belangrijk is dus dat het experiment niet alleen test of mensen meer dan 70 procent willen herverdelen richting hun partner (zoals vaak als richtlijn wordt genoemd), maar ook of er een substantiële groep is die eigenlijk minder wil herverdelen. In de vignetten worden vier belangrijke voorwaarden willekeurig gewijzigd om de gevoeligheid te testen van de herverdelingsvoorkeuren voor relevante determinanten:

1. het maandelijkse gezinsinkomen tijdens het werkzame leven
2. de relatieve bijdrage aan het gezinsinkomen van beide partners tijdens het werkzame leven, die dus ook consequenties heeft voor de relatieve bijdrage aan het pensioeninkomen
3. de kans dat de partner langer leeft dan de respondent
4. de overlevingsduur van de partner

Deze voorwaarden zijn belangrijke determinanten geweest in recente *overlapping generation*-modellen voor de deelname aan gezamenlijke lijfrentes en arbeidsmarktgedrag van gezinnen (bijv. Brown et al., 2000; Vidal-Meliá en Lejárraga-García, 2006; Fehr et al., 2017).

Er zijn vier redenen voor waarom we een *stated preferences*- in plaats van *revealed preferences*-benadering toepassen. Ten eerste kunnen de huidige keuzes voor herverdeling van het eigen pensioenvermogen naar partnerpensioen hoogstwaarschijnlijk leiden tot een mogelijke onder- of overschatting van de werkelijke herverdelingsbereidheid. Dit omdat ze niet de werkelijke voorkeuren van de werknemers weerspiegelen. Zoals eerder onderzoek laat zien komt dit doordat de extra opties in de huidige pensioenregelingen voor een gemiddelde werknemer moeilijk te begrijpen zijn; werknemers zijn slecht geïnformeerd en de keuzemogelijkheden worden niet altijd expliciet gemaakt (Starink en Visser 2017; Motivaction 2019; Stichting van de Arbeid 2020). Ten tweede worden de gevolgen van het afsluiten van (geen) aanvullende verzekeringen voor een partnerpensioenhiat niet actief aan mensen gecommuniceerd en zijn velen zich daarom niet bewust van het financiële risico; geopenbaarde voorkeursgegevens zijn daardoor ongeschikt. Ten derde laat het experiment ook zien of er een groep werknemers is die juist minder of meer wil herverdelen. En tot slot: verschillende onderzoeken hebben systematisch bekeken in hoeverre het hypothetische gedrag dat in vignetonderzoeken wordt gerapporteerd, te vergelijken is met feitelijk gedrag. Er is overtuigend bewijs dat de gegevens die

met vignetten gegenereerd worden, sterk correleren aan de gegevens uit veldexperimenten (Peabody et al., 2000, 2004; Eifler, 2007; Telser en Zweifel, 2007; Eggers et al., 2015).

Dit paper is als volgt opgebouwd. Hoofdstuk 2 beschrijft de pensioenregeling voor nabestaanden van de eerste pijler. Hoofdstuk 3 geeft inzicht in de data, het experiment en de variabelen die in de analyses zijn gebruikt. In hoofdstuk 4 presenteren we de belangrijkste analyses. Hoofdstuk 5 vat onze bevindingen samen en zet onze conclusies uiteen.

2. Partnerpensioenen in Nederland

In Nederland hebben mensen die financieel afhankelijk zijn van hun partner in geval van overlijden van hun partner of ex-partner recht op een uitkering op grond van de Algemene nabestaandenwet (Anw-uitkering). De hoogte van de uitkering voor de nabestaande hangt af van het inkomen van deze nabestaande. Er is een maximum van 70 procent van het minimumloon. De overleden partner moet verzekerd zijn geweest toen hij of zij stierf. Met andere woorden: hij of zij moet in Nederland hebben gewoond of in Nederland hebben gewerkt en belasting hebben betaald.

Iedereen die in Nederland woont of werkt, is automatisch verzekerd via de Anw. Of men in aanmerking komt voor een uitkering op grond van de Anw, is echter afhankelijk van zeer specifieke voorwaarden. De partner van een overleden verzekerde heeft recht op een Anw-uitkering als:

1. hij of zij een ongehuwd kind heeft dat jonger is dan 18 jaar
2. hij of zij een kind verwacht
3. hij of zij meer dan 45 procent arbeidsongeschikt is

De Anw-uitkering stopt als de partner:

1. niet langer ongehuwd is (hertrouwt) of gaat samenwonen met een partner
2. geen kind meer heeft dat jonger is dan 18 jaar (of als het kind in een ander huishouden gaat wonen)
3. niet meer dan 45 procent arbeidsongeschikt is
4. de wettelijke pensioenleeftijd bereikt onder de Algemene Ouderdomswet (AOW)

Vanwege deze strikte regels komt slechts een klein deel van de partners in aanmerking voor een Anw-uitkering. Werknemers zijn daarom in toenemende mate afhankelijk van het opbouwen van een nabestaandenpensioen voor hun partner binnen de tweede pijler van het pensioenstelsel.

In de pensioenregelingen van de tweede pijler wordt werknemers de mogelijkheid geboden om er op het moment van hun pensionering voor te kiezen om het partnerpensioen te verhogen ten koste van het eigen ouderdompensioen. Er wordt onderscheid gemaakt tussen partnerpensioen op risicobasis en een partnerpensioen op opbouwbasis. Zoals reeds eerder gezegd, zijn de nabestaanden bij een partnerpensioen op risicobasis verzekerd van een partnerpensioen zolang deze bij deze werkgever meedoet met de pensioenregeling. Bij een partnerpensioen op opbouwbasis blijft het pensioen bestaan als men niet meer meedoet met de regeling. Het verschil tussen deze twee soorten partnerpensioenen zit dus vooral bij het overlijden

vóór de pensioendatum. Ons experiment daarentegen richt zich met name op de uitruil naar partnerpensioen op het moment dat mensen met pensioen gaan.

Met het nieuwe pensioenstelsel zal het partnerpensioen sterk gaan veranderen. Het doel is om het nieuwe partnerpensioen al in 2022 in te voeren, wat zal leiden tot vaak hogere uitkeringen en het oplossen van enkele knelpunten. Onder meer omdat partnerpensioen zowel op opbouw- als op risicobasis bestond, was het voor deelnemers en hun partners onoverzichtelijk, wat de kans vergrootte dat er voor een nabestaande geen pensioen geregeld is bij baanwisseling, werkloosheid of echtscheiding. Ook bij overlijden vóór de pensioendatum is het partnerpensioen op dit ogenblik vaak nog laag. Bij overlijden na de pensioendatum doen zich doorgaans weinig problemen voor. De achterblijvende partner is vaak zelf al gepensioneerd en krijgt zodoende een AOW-uitkering. De meeste pensioenregelingen keren daar bovenop een opgebouwd partnerpensioen uit van ongeveer 70 procent. Diezelfde pensioenregelingen maken het echter ook mogelijk om dit partnerpensioen in de tweede pijler te wijzigen, zodat partners de ander meer of minder pensioen kunnen nalaten. De vraag is of de complexiteit en ondoorzichtigheid van deze regelingen mensen ervan weerhouden om het pensioen te herverdelen. Deze vraag staat centraal in het *stated preferences*-experiment. Bij overlijden voor de pensioendatum doen zich overigens nog meer problemen voor, omdat de achterblijvende partner meestal geen Anw-uitkering krijgt.

3. Data en empirische strategie

3.1 Dataverzameling

Het pensioenfonds van de Nederlandse overheid (ABP) heeft toegang gegeven tot 7.520 willekeurig gekozen e-mailadressen van werknemers uit de publieke sector die tussen 1952 en 1975 zijn geboren. In de eerste week van april 2015 heeft het ABP deze werknemers een e-mail gestuurd met daarin de link naar een webbased survey (de ROA Public Sector Survey 2015).² Deze enquête bevatte vragen over persoonlijke kenmerken, bronnen van inkomen na pensionering, partnerkenmerken en het *stated preference*-onderzoek.

3.771 werknemers hebben de enquête ingevuld (response rate: 50%). Daaruit hebben we voor onze steekproef 1.602 werkende respondenten geselecteerd tussen 55 en 65 jaar oud met een partner. Deze selectie zorgt ervoor dat de respondenten van het *stated preferences*-onderzoek daadwerkelijk betrokken zijn bij het onderwerp.

In het *stated preference*-experiment zijn vignetten opgenomen over verschillende scenario's voor de herverdeling van het pensioeninkomen naar het nabestaandenpensioen van hun partner. Deze vignetten vormen de basis van onze analyses. Alle respondenten hebben op zes vignetten geantwoord. In totaal verkregen we zo 9.612 observaties van de keuzes van werknemers over de herverdeling van hun pensioeninkomen naar het nabestaandenpensioen van hun partner. Onze uiteindelijke dataset omvat 9.511 observaties van 1.585 respondenten (voor descriptieve statistieken zie Tabel A1 in Appendix A); dit vanwege de beperkte item-non-respons in enkele antwoorden op de vragen in de survey.³

3.2 Vignettenexperiment

Ons *stated preference*-experiment is expliciet bedoeld voor mensen tussen 55 en 65 jaar die nog niet met pensioen zijn. Het maakt gebruik van vignetten waarin we individuen de keuze voorleggen tussen hypothetische scenario's voor de herverdeling van hun pensioen. Een aantal scenario's komt dicht bij de beleidspraktijk, een aantal staat hier juist verder vanaf; dit om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van

- 2 Er is geen sprake geweest van gegevensoverdracht. We hebben de link met de survey gestuurd naar ABP en deze is verstuurd door het pensioenfonds. Dit betekent dat de onderzoekers geen toegang hebben gehad tot e-mailadressen en dat deelnemers de survey anoniem hebben ingevuld. De respondenten zijn gewezen op de AVG tijdens de benadering.
- 3 Omdat het experiment vrij direct in de survey werd geïntroduceerd is de attritie in het experiment nog vrij klein.

de voorkeuren van werknemers voor herverdeling naar het nabestaandenpensioen, ongeacht de belemmeringen die zij mogelijk ervaren.

Het is relevant om op te merken dat het experiment een abstracte weergave is van de werkelijkheid – iets wat inherent is aan het toepassen van *stated preferences*-experimenten waarin niet de volledige beleidscontext meegenomen kan worden. Met *stated preferences*-experimenten kunnen voorkeuren van mensen uitsluitend in een abstracte omgeving worden gemeten. Dit heeft als nadeel dat de resultaten niet altijd een-op-een kunnen worden teruggevoerd tot de beleidspraktijk. Het voordeel is echter dat voorkeuren kunnen worden gemeten die in de beleidspraktijk niet kunnen worden gemeten, aangezien mensen in de praktijk aan regels en limiteringen gebonden zijn. *Stated preferences*-experimenten maken het dus mogelijk om gedrag te meten in situaties waarin een ander beleid wordt gevoerd. Dit is een duidelijke kracht van deze onderzoeksopzet.

Het *stated preference*-experiment is ingeleid met een korte tekst waarin het onderwerp wordt uitgelegd, waarna de werknemers worden ingedeeld in zes vignetten. Figuur 1a en b tonen de inleidende tekst en twee voorbeeldvignetten. In elk vignet moeten respondenten kiezen tussen vijf herverdelingsopties die verschillen met betrekking tot:

1. de hoogte van de maandelijkse pensioenuitkering tot aan het eigen overlijden
2. het daaraan gerelateerde pensioen van de weduwe of weduwnaar na het eigen overlijden

De vijf opties geven de mogelijkheid om het verschil tussen de hoogte van de pensioenuitkering tot aan het eigen overlijden en de hoogte van het pensioen van de weduwe of weduwnaar (partner) met 0 tot 100 procent te reduceren.⁴

Er zijn vier factoren die de situatie bepalen waarin de herverdelingskeuzes worden gemaakt. Deze factoren hebben betrekking op:

1. het bruto gezinsinkomen gedurende het werkzame leven (variërend van 5.000 euro en 6.250 euro tot 7.500 euro)
2. de relatieve bijdrage aan het gezinsinkomen van beide partners gedurende het werkzame leven (variërend van 100% zelf en 0% partner, 75% zelf en 25% partner,

⁴ Er is weinig literatuur over partnerpensioen en zeker geen literatuur over *stated preferences*-experimenten en de herverdeling van partnerpensioen. De keuzes volgen derhalve een ruwe verdeling van geen tot volledige herverdeling. Omdat bekend is dat in *stated preferences*-experimenten maar een beperkt aantal opties kunnen worden getoond voordat respondenten problemen krijgen met de interpretatie, hebben we gekozen voor de vijf herverdelingskeuzes zoals opgenomen in het experiment.

Figuur 1a: Screenshot vignettenexperiment

Stel u voor dat u een persoon bent die samenwoont met een partner die even oud is als uzelf. Het brutogezinsinkomen voordat u beiden met pensioen gaat, bedraagt **5.000 euro per maand**. Uw salaris bedraagt voor pensioering **5.000 euro**, en uw partner verdient **0 euro**. U gaat allebei op **67-jarige leeftijd** met pensioen. U en uw partner hebben geen eigen vermogen of schulden opgebouwd en zullen naast het pensioen geen ander inkomen hebben. In het geval dat u geen nabestaandenpensioen regelt voor uw partner, krijgt u een **gezamenlijk pensioen van 3.500 euro tot uw dood** (inclusief AOW). Als u eerder overlijdt dan uw partner, dan krijgt uw partner gedurende de rest van zijn of haar leven alleen **zijn of haar eigen pensioen** (minimum pensioenbedrag is de AOW). De mogelijkheid bestaat echter dat u uw partner een hoger pensioen geeft als u overlijdt. Dit kunt u doen door een deel van uw pensioen tijdens uw leven te ruilen tegen een hoger pensioen van uw partner als u bent overleden. Stel u voor dat de **kans gemiddeld is (ongeveer 40%)** dat uw partner u overleeft **met minstens 5 jaar**, welke van de onderstaande ruilopties zou u dan kiezen?

- U ontvangt gezamenlijk 3.500 euro tot uw dood. Uw partner ontvangt daarna 1.150 euro
- U ontvangt gezamenlijk 3.314 euro tot uw dood. Uw partner ontvangt daarna 1.552 euro
- U ontvangt gezamenlijk 3.128 euro tot uw dood. Uw partner ontvangt daarna 1.954 euro
- U ontvangt gezamenlijk 2.943 euro tot uw dood. Uw partner ontvangt daarna 2.356 euro
- U ontvangt gezamenlijk 2.758 euro tot uw dood. Uw partner ontvangt daarna 2.758 euro

Figuur 1b: Screenshot vignettenexperiment

Stel u voor dat u een persoon bent die samenwoont met een partner die even oud is als uzelf. Het brutogezinsinkomen voordat u beiden met pensioen gaat, bedraagt 7.500 euro per maand. Uw salaris bedraagt voor pensioering 1.875 euro, en uw partner verdient 5.625 euro. U gaat allebei op **67-jarige leeftijd** met pensioen. U en uw partner hebben geen eigen vermogen of schulden opgebouwd en zullen naast het pensioen geen ander inkomen hebben. In het geval dat u geen nabestaandenpensioen regelt voor uw partner, krijgt u een **gezamenlijk pensioen van 5.250 euro tot uw dood** (inclusief AOW). Als u eerder overlijdt dan uw partner, dan krijgt uw partner gedurende de rest van zijn of **haar leven alleen zijn of haar eigen pensioen** (minimum pensioenbedrag is de AOW). De mogelijkheid bestaat echter dat u uw partner een hoger pensioen geeft als u overlijdt. Dit kunt u doen door een deel van uw pensioen tijdens uw leven te ruilen tegen een hoger pensioen van uw partner als u bent overleden. Stel u voor dat de **kans erg hoog is (ongeveer 80%)** dat uw partner u overleeft **met minstens 5 jaar**, welke van de onderstaande ruilopties zou u dan kiezen?

- U ontvangt gezamenlijk 5.250 euro tot uw dood. Uw partner ontvangt daarna 3.938 euro
- U ontvangt gezamenlijk 5.146 euro tot uw dood. Uw partner ontvangt daarna 4.162 euro
- U ontvangt gezamenlijk 5.042 euro tot uw dood. Uw partner ontvangt daarna 4.564 euro
- U ontvangt gezamenlijk 4.939 euro tot uw dood. Uw partner ontvangt daarna 4.611 euro
- U ontvangt gezamenlijk 4.836 euro tot uw dood. Uw partner ontvangt daarna 4.836 euro

- 50% zelf en 50% partner tot 25% zelf en 75% partner), waarbij geldt: als de eigen relatieve bijdrage aan het gezinsinkomen lager is, dan is de eigen bijdrage aan het gezamenlijk pensioen ook relatief kleiner (waardoor de werknemer ook minder kan overhevelen)
3. de kans dat de partner langer leeft dan de respondent (variërend van 40% en 60%, tot 80%)
 4. de overlevingsduur van de partner (variërend van 3 en 5 tot 8 jaar).

De waarden van de vier relevante factoren worden gerandomiseerd over de vignetten. Tabel 1 geeft een overzicht van de factoren en hun waarden in de vignetten.

Deze vier factoren voor de herverdelingskeuzes zijn zorgvuldig gekozen op basis van de bestaande literatuur. Het brutohuishoudinkomen is opgenomen omdat uit eerder werk blijkt dat koppels met een laag inkomen de neiging hebben om hun pensioeninkomen te maximaliseren als beide partners in leven zijn. Zij lopen dus het risico dat de overlevende partner een substantiële daling in het pensioeninkomen ervaart (Holden e.a. 1986). Het brutogezinsinkomen van 6.250 euro in het experiment komt nauw overeen met het werkelijke brutogezinsinkomen in de Nederlandse publieke en onderwijssector.

Zoals reeds vermeld is het aandeel in de bijdrage aan het huishoudinkomen voor pensionering belangrijk, omdat dit grote gevolgen heeft voor het verlies aan huishoudpensioeninkomen van de nabestaande. Hoe kleiner het aandeel in de bijdrage aan het gezinsinkomen voor pensionering van de nabestaande, hoe kleiner het aandeel in het totale pensioenvermogen, waardoor de noodzaak voor een partnerpensioen toeneemt. De overlevingskans (de kans dat de partner langer leeft) en de overlevingsduur zijn direct gerelateerd aan de uitkeringsduur van het nabestaandenpensioen.⁵

3.3 Persoonlijke kenmerken en voorkeuren

De dataset omvat naast het vignettenexperiment ook informatie over verschillende persoonlijke kenmerken waarvan is aangetoond dat ze van invloed kunnen zijn op investeringen in het nabestaandenpensioen. Zo hebben we gegevens over het geslacht, de leeftijd en het opleidingsniveau van de respondenten. Verder hebben we informatie over de tijdsvoorkeuren van de respondenten, hun risicoaversie en altruïsmevoorkeuren. De tijdsvoorkeur wordt gemeten met de onderzoeksvraag 'Hoe

5 Het experiment sluit de situatie dat de partner eerder komt te overlijden uit vanwege simplificatiedoelinden en het feit dat het merendeel van de respondenten man is.

Tabel 1: Stated preferences-scenario's, pensioen en herverdelingskeuzeopties

Factoren	Niveaus	Gerelateerd pensioen van huishouden als beide partners nog leven zonder redistributie	Gerelateerd pensioen van weduwe of weduwnaar zonder distributie
Huishoudinkomen gedurende werkzame leven	5.000	3.500	
	6.250	4.375	
	7.500	5.250	
Contributie aan huishoudinkomen gedurende het werkzame leven	100% uzelf - 0% partner	3.500	1.150
	75% uzelf - 25% partner	3.500	1.150
	50% uzelf - 25% partner	3.500	1.750
	25% uzelf - 75% partner	3.500	2.625
	100% uzelf - 0% partner	4.375	1.150
	75% uzelf - 25% partner	4.375	1.150
	50% uzelf - 25% partner	4.375	2.188
	25% uzelf - 75% partner	4.375	3.281
	100% uzelf - 0% partner	5.250	1.150
	75% uzelf - 25% partner	5.250	1.313
	50% uzelf - 25% partner	5.250	2.625
	25% uzelf - 75% partner	5.250	3.938
	Overlevingskans van partner	40%	
60%			
80%			
Overlevingsduur van partner	3 jaren		
	5 jaren		
	8 jaren		
Afhankelijke variabele: redistributie keuze-opties			
Herverdeling huishoudinkomen nadat men zelf is overleden	0%		
	25%		
	50%		
	75%		
	100%		

bereid bent u om iets op te geven wat nu gunstig voor u is om daar in de toekomst meer van te profiteren?' Respondenten konden antwoorden op een schaal van 0 tot 10 waarbij 0 betekent 'niet bereid te zijn om dit te doen' en 10 'zeer bereid te zijn om dit te doen'. Risicomijding wordt gemeten aan de hand van een subjectieve risicovraag. Respondenten geven op een schaal van 0 tot 10 aan in hoeverre de volgende uitspraak op hen van toepassing is: 'Hoe ziet u uzelf: bent u een persoon die over het algemeen bereid is risico's te nemen, of probeert u risico's te vermijden? Gelieve uw keuze zelf te rangschikken (tussen 0 (extreem risicomijdend) en 10 (extreem risicobereid))'. Altruïsme wordt gemeten aan de hand van de antwoorden op de vraag: 'Stel u

de volgende situatie voor: u hebt vandaag onverwacht 1.000 euro ontvangen. Hoeveel van dit bedrag zou u aan goede doelen geven zonder er iets voor terug te verwachten?'. Deze drie onderzoeksvragen zijn veel gebruikt in de gedragsliteratuur en zijn uitgebreid gevalideerd in laboratoriumexperimenten (zie bijvoorbeeld Dohmen et al., 2011; en Falk et al., 2018). Voor onze regressieanalyses standaardiseren we deze maatregelen.

Tot slot is in de enquête aan respondenten gevraagd om aan te geven hoe hun partner zou scoren op dezelfde indicatoren voor tijdvoorkeur, risicomijding en altruïsme met exact dezelfde vragen en antwoordschalen. De antwoorden op deze vragen kunnen relevant zijn voor de beslissing om het pensioeninkomen te herverdelen wanneer financiële beslissingen in het huishouden door beide partners gezamenlijk worden genomen. Opgemerkt moet echter worden dat het alleen gaat om de perceptie van de economische voorkeuren van de respondenten. Waarschijnlijk bevatten deze maatregelen een aanzienlijke meetfout.

Vanwege de opzet van het onderzoek zal de consequentie van de meetfout meevallen. Immers, het gaat in dit onderzoek om de voorkeur van mensen om te herverdelen naar hun partner zonder dat deze laatste zelf inspraak heeft. In dit specifieke geval zal de beoordeling van de economische preferenties van de partner door de werknemer het meest leidend zijn en niet de daadwerkelijke preferenties van de partner. Daadwerkelijk gemeten economische preferenties van beide partners in deze specifieke setting kunnen zelfs een negatieve bias hebben omdat deze minder doorslaggevend hoeven te zijn voor de beslissing van de werknemer. Bovendien komt deze specifieke setting in het experiment overeen met een situatie waarin één partner zelfstandig de pensioenbesluiten neemt of waarin deze de meeste onderhandelingsmacht heeft, maar wel de voorkeuren van de partner kan meenemen in zijn of haar beslissing. Het weglaten van de gepercipieerde voorkeuren van de partner kan daarbij eveneens biases opleveren.⁶

3.4 Empirische strategie

We maken gebruik van *ordered probit*-modellen waarin we keuzes voor herverdeling regresseren op de factoren van de vignetten, waarbij de waarden van deze factoren steekproefsgewijs variëren over de vignetten. Op die manier identificeren we in welke mate de voorkeur voor herverdeling afhankelijk is van het gezinsinkomen, de bijdragen van beide partners aan het gezinsinkomen, de overlevingskans van de partner

6 Uiteraard is het verstandig om nader onderzoek te verrichten in paneldatasets waarin voorkeuren van beide partners gemeten kunnen worden, maar dit ligt buiten wat we in dit onderzoek kunnen doen.

en het aantal jaren dat de partner naar verwachting zal overleven. De belangrijkste reden om een *ordered probit*-model te gebruiken is dat onze afhankelijke variabele een aantal eindige en discrete waarden heeft die ordinale informatie bevatten. We presenteren de marginale effecten van de coëfficiënten van het *ordered probit*-model voor alle vijf de herverdelingsuitkomsten voor onze basisanalyses waarin we het effect van de vignetattributen op de herverdelingsbereidheid analyseren. In de daaropvolgende analyses tonen we uitsluitend de marginale effecten voor de maximale herverdelingsuitkomst (uitkomst 5 op de herverdelingsschaal). Omdat alle respondenten op zes vignetten hebben gereageerd, gebruiken we een *clustered sandwich estimator* om te corrigeren voor intragroeps correlatie op individueel niveau (Rogers 1993; Wooldridge 2002).

4. Resultaten

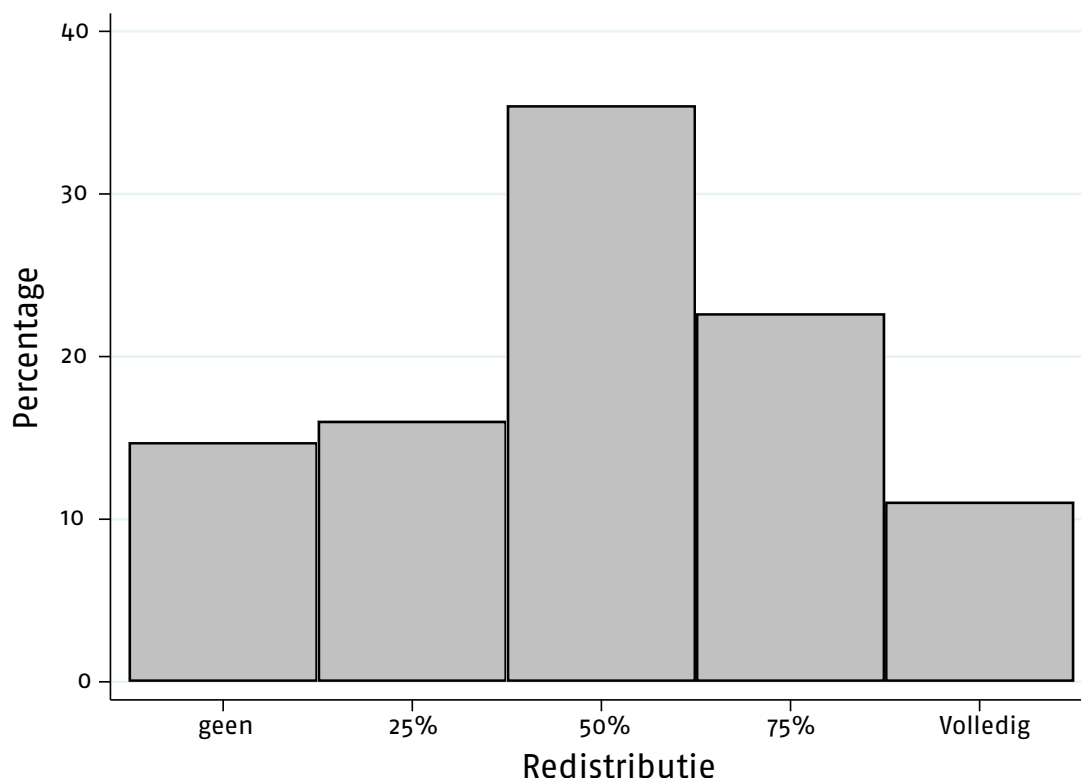
Zoals gezegd omvat het experiment vijf herverdelingskeuzes (in stappen van 25%), variërend van geen herverdeling tot volledige herverdeling, waarbij de weduwe-partner hetzelfde pensioeninkomen ontvangt als het huishouden voordat zijn of haar partner overleed. In Figuur 2 is te zien dat de gemiddelde hoogte van de pensioenherverdeling 50 procent is: 35 procent van alle personen heeft een dergelijke voorkeur, ongeacht de kenmerken van het genoemde keuze-experiment.⁷

Voor de gemiddelde persoon in onze dataset betekent dit dat respondenten ervoor kiezen om in plaats van een gezamenlijk pensioeninkomen van 4.375 euro tijdens hun leven maar een gezamenlijk pensioeninkomen te ontvangen van 3.611 euro. Na het overlijden ontvangt de partner dan 2.805 euro. Gemiddeld genomen kiezen werknemers er in het experiment dus voor dat hun partner 77 procent van het gezamenlijke pensioen krijgt.

Figuur 2 laat ook zien dat 33 procent van alle individuen de voorkeur geeft aan minder of überhaupt geen herverdeling. Dit resultaat komt dicht in de buurt van de resultaten die Johnson et al. (2005) voor de Verenigde Staten in de jaren negentig hebben gevonden. We stellen echter ook vast dat 32 procent de voorkeur geeft aan meer herverdeling. En 11 procent van alle werknemers zou zelfs bereid zijn om het gezamenlijke pensioeninkomen en het nabestaandenpensioen van hun partner volledig gelijk te trekken. Dit is opmerkelijk, omdat deze herverdelingsoptie bijna altijd leidt tot een daling van het totale nettopensioenvermogen van het huishouden.

Tabel 2 laat de marginale effecten van de schattingsresultaten van het *ordered probit*-model zien. De kolommen 1 tot en met 5 geven de marginale effecten van elke potentiële herverdelingsuitkomst weer. De tabel laat zien dat het totale gezinsinkomen gedurende het werkzame leven geen rol speelt bij de herverdeling van het pensioeninkomen ten gunste van de langstlevende partner. De relatieve bijdrage aan het gezinsinkomen van de twee partners vóór pensionering is daarentegen wel degelijk van belang voor de gewenste herverdeling van het pensioeninkomen. Vergeleken met de situatie waarin individuen 100 procent bijdragen aan het gezinsinkomen, hebben

7 Dit resultaat kan ook tot stand gekomen zijn doordat mensen vaak de middenoptie kiezen, ongeacht hun feitelijke voorkeur. Daarom moet men dit resultaat voorzichtig interpreteren. Echter, we hebben ook analyses gedraaid waarbij we de middenoptie hebben weggelaten. Interessant is dat onze analyses op de relevantie van de vignetkenmerken hierdoor nauwelijks worden aangetast.

Figuur 2: Pensioenherverdeling

degenen die 25 procent bijdragen (en hun partner 75%) een veel kleinere voorkeur voor herverdeling. Dit geldt in mindere mate ook voor huishoudens met een bijdrage van 50-50 procent aan het totale gezinsinkomen. Uit de kolommen 1 tot en met 5 van de tabel blijkt dat een bijdrage van 25-75 procent de respondenten er vaker toe aanzet te kiezen voor geen herverdeling.

Uitkomst 1 (geen herverdeling) wordt 12,1 procentpunt vaker gekozen in huishoudens met een bijdrage van 25-75 procent dan in huishoudens met een bijdrage van 100-0 procent. Volledige herverdeling (resultaat 5) wordt door de respondenten in deze situatie 8,8 procentpunten minder vaak gekozen. Dit resultaat voor de relatieve bijdrage aan het gezinsinkomen van de twee partners is consistent met onze verwachtingen, aangezien een verschillende bijdrage aan het gezinsinkomen ook een ander pensioen impliceert na het overlijden van de partner. Immers, wanneer de eigen bijdrage aan het gezinsinkomen voor pensionering hoger is, impliceert dit automatisch dat de partner minder eigen pensioen heeft opgebouwd.

Uit de tabel blijkt ook dat een hogere overlevingskans van de partner ertoe leidt dat respondenten een beduidend sterkere voorkeur hebben voor meer herverdeling.

Tabel 2: Basismodel

Afhankelijke variabele: pensioenherverdeling	(1) Her- verdelings uitkomst 1	(2) Her- verdelings uitkomst 2	(3) Her- verdelings uitkomst 3	(4) Her- verdelings uitkomst 4	(5) Her- verdelings uitkomst 5
Huishoudinkomen gedurende werkzame leven					
6.250 (5000 = ref.)	0.005 (0.006)	0.002 (0.003)	0.000 (0.000)	-0.003 (0.005)	-0.004 (0.005)
7.500	0.001 (0.006)	0.001 (0.003)	0.000 (0.000)	-0.001 (0.005)	-0.001 (0.005)
Contributie aan huishoudinkomen					
75% uzelf en 25% partner (100% uzelf = ref.)	-0.006 (0.004)	-0.005 (0.003)	-0.003 (0.002)	0.005 (0.004)	0.008 (0.006)
50% uzelf en 50% partner	0.078*** (0.007)	0.046*** (0.004)	0.006** (0.003)	-0.063*** (0.006)	-0.068*** (0.006)
25% uzelf en 75% partner	0.121*** (0.010)	0.062*** (0.005)	-0.004 (0.005)	-0.091*** (0.008)	-0.088*** (0.006)
Overlevingskans partner					
60% (40% = ref.)	-0.016*** (0.006)	-0.009*** (0.003)	-0.001 (0.001)	0.012*** (0.004)	0.014*** (0.005)
80%	-0.020*** (0.006)	-0.011*** (0.003)	-0.001 (0.001)	0.015*** (0.005)	0.017*** (0.005)
Aantal jaren dat partner overleeft					
5 (3 =ref.)	-0.016*** (0.006)	-0.008*** (0.003)	0.000 (0.001)	0.012*** (0.005)	0.012*** (0.005)
8	-0.028*** (0.006)	-0.015*** (0.003)	-0.001 (0.001)	0.021*** (0.005)	0.023*** (0.005)
Observaties	9,511	9,511	9,511	9,511	9,511

De tabel laat marginale effecten zien. Geclusterde standaardfouten onder de coëfficiënten.

Pensioenredistributie is gemeten op een 5-puntsschaal waarop 1 betekent dat er geen redistributie plaatsvindt en 5 voor maximale redistributie staat.

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.10$

De kolommen 1 tot en met 5 van tabel 3 laten zien dat een kans van 80 procent dat de partner overleeft de respondenten ertoe aanzet om 2 procentpunten minder vaak te kiezen voor geen herverdeling. Volledige herverdeling (uitkomst 5) wordt in deze situatie 1,7 procentpunt vaker door de respondenten gekozen. Het verwachte aantal overlevingsjaren van de partner is ook van belang voor de herverdeling: de voorkeur voor herverdeling neemt toe met het aantal jaren dat de partner naar verwachting zal overleven.

Vervolgens hebben we gekeken hoe de herverdeling afhangt van de persoonlijke kenmerken en voorkeuren van de respondenten. Tabel 3 laat zien dat persoonlijke kenmerken en voorkeuren inderdaad een belangrijke rol spelen. Kolom 1 toont de

Tabel 3: Verklarende factoren voor de herverdeling

Ordered probit: marginale effecten van de voorspelde kans van volledige herverdeling	(1)	(2)	(3)	(4)
Vignetkenmerken				
Huishoudinkomen gedurende werkzame leven				
6.250 (5000 = ref.)	-0.003 (0.005)	-0.003 (0.005)	-0.002 (0.005)	-0.002 (0.005)
7.500	-0.001 (0.005)	-0.001 (0.005)	-0.000 (0.005)	-0.001 (0.005)
Contributie aan huishoudinkomen				
75% uzelf en 25% partner (100% uzelf = ref.)	0.008 (0.006)	0.007 (0.006)	0.007 (0.006)	0.007 (0.006)
50% uzelf en 50% partner	-0.068*** (0.006)	-0.067*** (0.006)	-0.067*** (0.006)	-0.068*** (0.006)
25% uzelf en 75% partner	-0.089*** (0.006)	-0.089*** (0.006)	-0.089*** (0.006)	-0.089*** (0.006)
Overlevingskans partner				
60% (40% = ref.)	0.002 (0.005)	0.002 (0.005)	0.002 (0.005)	0.002 (0.005)
80%	0.016*** (0.005)	0.016*** (0.005)	0.016*** (0.005)	0.016*** (0.005)
Aantal Jaren dat partner overleeft				
5 (3 =ref.)	0.011** (0.005)	0.011** (0.005)	0.012** (0.005)	0.012** (0.005)
8	0.023*** (0.005)	0.022*** (0.005)	0.022*** (0.005)	0.022*** (0.005)
Persoonlijke kenmerken				
Geslacht (man = 1)	0.056*** (0.010)	0.056*** (0.010)	0.057*** (0.010)	0.059*** (0.010)
Leeftijd	0.003** (0.001)	0.003** (0.001)	0.003** (0.001)	0.003** (0.001)
Hoog opleidingsniveau	-0.017* (0.010)	-0.020** (0.010)	-0.019** (0.010)	-0.021** (0.010)
Gestandaardiseerde tijdsvoorkeuren (vooruitkijken)		0.011** (0.005)	0.014*** (0.005)	0.014*** (0.005)
Gestandaardiseerde risicoaversie			0.009** (0.005)	0.009** (0.005)
Gestandaardiseerde altruïsme				0.008* (0.004)
N	9,511	9,511	9,511	9,511

De tabel laat marginale effecten zien. Geclusterde standaardfouten onder de coëfficiënten. Pensioenredistributie is gemeten op een 5-puntsschaal waarop 1 betekent dat er geen redistributie plaatsvindt en 5 staat voor maximale redistributie. De tabel laat marginale effecten zien voor de volledige herverdeling.

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.10$

Gestandaardiseerd houdt in dat variabelen zijn herschaald zodat ze een gemiddelde van 0 hebben en een standaarddeviatie van 1. Dit maakt het mogelijk om de grootte van de verschillende variabelen met elkaar te vergelijken.

marginale effecten van een *ordered probit*-model op de herverdeling (marginale effecten worden alleen getoond voor volledige herverdeling: uitkomst 5), waarin we standaard persoonskenmerken zoals geslacht, leeftijd en opleidingsniveau opnemen. Het blijkt dat mannen een significant sterkere voorkeur hebben voor volledige herverdeling dan vrouwen, namelijk 5,6 procentpunten. Dit verschil neemt toe tot 5,9 procentpunten wanneer we andere persoonlijkheidskenmerken aan ons model toevoegen (kolom 9). Een mogelijke verklaring voor dit resultaat zijn de traditionele geslachtsrolmodellen in dit relatief oude leeftijdscohort. Hoewel deze rolmodellen geleidelijk veranderen, kan met name in oudere cohorten het traditionele kostwinnersmodel nog steeds een belangrijke rol spelen. Kolom 1 bevestigt verder dat leeftijd significant correleert met sterkere voorkeuren voor volledige pensioenverdeling: een leeftijdsverhoging van tien jaar gaat gepaard met een toename van 3 procentpunten in de voorkeur voor volledige herverdeling. Belangrijk is echter om hierbij op te merken dat het hier dus ook een cohorteffect kan betreffen. De kolommen 2 tot en met 4 van Tabel 4 analyseren achtereenvolgens de relevantie van tijdsvoorkeuren, risicoaversie en altruïsme voor de bereidheid tot herverdeling van het pensioenvermogen naar nabestaandenpensioen.

Uit Tabel 3 blijkt verder dat personen die meer vooruitkijken een aanzienlijk sterkere voorkeur hebben voor volledige herverdeling van het pensioeninkomen naar het nabestaandenpensioen: een stijging van de standaarddeviatie in de tijdsvoorkeur leidt tot een 1,1 procentpunt hogere voorkeur voor volledige herverdeling (Kolom 2). Dit neemt zelfs toe tot 1,4 procentpunten wanneer we controleren voor risicopreferenties en altruïsme (Kolommen 3 en 4). Zowel risicopreferenties als altruïsme zijn ook significant en positief gerelateerd aan de voorkeur voor volledige herverdeling. De marginale effecten (0,009 voor risicopreferenties en 0,008 voor altruïsme) zijn echter kleiner dan het marginale effect voor tijdsvoorkeuren.

Als partners beslissen over de herverdeling van het pensioeninkomen, valt te verwachten dat ze ook rekening houden met de voorkeuren van hun partners. De economische voorkeuren van de partner kunnen dan van invloed zijn op de uitkomsten van de herverdeling, onafhankelijk van het effect van de eigen economische voorkeuren van de respondent. Ruwe correlaties tussen de economische voorkeuren van de respondenten en de perceptie van de economische voorkeuren van hun partner geven aan dat dit het geval kan zijn. Deze correlaties zijn relatief klein: 0,473 voor tijdsvoorkeuren, 0,480 voor risicoaversie en 0,331 voor altruïsme. Dat betekent dat de perceptie van de economische voorkeuren van de partner waarschijnlijk inderdaad iets anders meet dan de eigen economische voorkeuren.

Tabel 4: Partnerkenmerken

Ordered probit: marginale effecten van de voorspelde kans van volledige herverdeling	(1)
Vignetkenmerken	
Huishoudinkomen gedurende werkzame leven	
6.250 (5.000 = ref.)	-0.002 (0.005)
7.500	-0.001 (0.005)
Contributie aan huishoudinkomen	
75% uzelf en 25% partner (100% uzelf = ref.)	0.006 (0.006)
50% uzelf en 50% partner	-0.068*** (0.006)
25% uzelf en 75% partner	-0.089*** (0.006)
Overlevingskans partner	
60% (40% = ref.)	0.002 (0.005)
80%	0.017*** (0.005)
Aantal Jaren dat partner overleeft	
5 (3 =ref.)	0.012** (0.005)
8	0.022*** (0.005)
Persoonlijke kenmerken	
Geslacht (man = 1)	0.055*** (0.012)
Leeftijd	0.004** (0.002)
Hoog opleidingsniveau	-0.018* (0.011)
Gestandaardiseerde tijdsvoorkeuren (vooruitkijken)	0.009* (0.006)
Gestandaardiseerde risicoaversie	0.010* (0.005)
Gestandaardiseerde altruïsme	0.006 (0.004)
Partnerkenmerken	
Leeftijd van partner	-0.001 (0.001)
Hoog opleidingsniveau van partner	-0.008 (0.009)
Gestandaardiseerde tijdsvoorkeuren (vooruitkijken) van partner	0.010** (0.005)
Gestandaardiseerde risicoaversie van partner	-0.000 (0.005)
Gestandaardiseerde altruïsme van partner	0.003 (0.005)
Observations	9,383

De tabel laat marginale effecten zien. Geclusterde standaardfouten onder de coëfficiënten.

Pensioenredistributie is gemeten op een 5-puntsschaal waarop 1 betekent dat er geen redistributie plaatsvindt en 5 staat voor maximale redistributie. De tabel laat marginale effecten zien voor de volledige herverdeling.

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.10$

Gestandaardiseerd houdt in dat variabelen zijn herschaald zodat ze een gemiddelde van 0 hebben en een standaarddeviatie van 1. Dit maakt het mogelijk om de grootte van de verschillende variabelen met elkaar te vergelijken.

Tabel 4 rapporteert de marginale effecten van een *ordered probit*-model (resultaten voor volledige herverdeling, uitkomst 5) waarin we naast de eigen economische voorkeuren van de respondent ook de percepties van de economische voorkeuren van de partner opnemen. De tabel laat zien dat de omvang van de marginale effecten van de eigen economische voorkeuren van de respondenten ongeveer gelijk blijft wanneer we hun percepties van de economische voorkeuren van hun partner meenemen. Alleen de omvang van het marginale effect van de tijdspreferenties neemt af tot 0,009, maar blijft significant op het niveau van 10 procent. Daarnaast verdwijnt het marginale effect voor altruïsme. Het marginale effect was eerder slechts significant op het 10 procentniveau. Het interessantste is echter dat we een statistisch significant marginaal effect waarnemen voor de tijdsvoorkeur van de partner van 0,010. Dit impliceert dat de tijdsvoorkeur van de partner net zo belangrijk kan zijn voor de beslissing om het pensioeninkomen van de partner te herverdelen als die van de respondent zelf. Hoewel dit resultaat voorzichtig moet worden geïnterpreteerd vanwege mogelijke meetproblemen, is het in overeenstemming met recente literatuur die het belang van het onderhandelings- en gezamenlijke beslissingsproces tussen echtgenoten voor pensioen- en spaarbeslissingen benadrukt (e.a. 2003; Shuey 2004; Lalive 2017).

5. Conclusie

Uit onze resultaten kunnen we concluderen dat er een substantiële groep werknemers is die meer wil herverdelen, terwijl er ook een substantiële groep mensen is die minder wil herverdelen. Voorkeuren zijn dus enorm heterogeen. Het is daarom van groot belang dat beleidsmakers, pensioenfondsen en verzekeringsmaatschappijen zich ervan bewust zijn dat vanwege het gebrek aan transparantie in de communicatie over en kennis van nabestaandenpensioenen én het gebrek aan transparante producten en keuzearchitectuur (Motivaction 2019) de werkelijke voorkeuren voor nabestaandenbescherming kunnen verschillen van de huidige gemeten voorkeuren op basis van administratieve data. Het is dus belangrijk de kennis over de nabestaandenpensioenopties in de huidige pensioenregelingen – met name van degenen die de komende jaren met pensioen gaan – te verbeteren.

Omdat het experiment maar een abstracte weergave is van de werkelijkheid en ook scenario's meeneemt die in de dagelijkse praktijk niet voorkomen, moet men deze resultaten vooral niet zien als een absolute waarheid om in detail te interpreteren. Met *stated preferences*-experimenten kunnen voorkeuren van mensen uitsluitend worden gemeten in een abstracte omgeving. Dit heeft als nadeel dat de resultaten niet altijd een-op-een kunnen worden teruggevoerd naar de beleidspraktijk. Echter, dat het experiment laat zien dat er een behoorlijke heterogeniteit is in de voorkeuren voor herverdeling én dat economische voorkeuren van beide partners van belang zijn voor deze herverdeling, zijn uiterst relevante resultaten voor de beleidspraktijk. Immers, het aantal werknemers dat extra uitruilt naar tweedepijler-partnerpensioenregelingen strookt niet met deze heterogeniteit en duidt erop dat er nog een grote slag gemaakt kan worden – zeker nu er, als onderdeel van het pensioenakkoord, naar wordt gestreefd om het nabestaandenpensioen voor pensioendatum voortaan geheel op risicobasis te verzekeren. Het feit dat de economische voorkeuren van *beide* partners in belangrijke mate meewegen, geeft verder aan dat de communicatieplannen van pensioenfondsen niet uitsluitend op het individu gericht moeten zijn, maar ook op huishoudens in het algemeen en dat de partner dus actief betrokken moet worden in de communicatie.

Literatuur

- Börsch-Supan, A.H., (2012). *Entitlement reforms in Europe: Policy mixes in the current pension reform process*. National Bureau of Economic Research working paper 18009.
- Brown, J.R. & Poterba J.M., (2000). Joint Life Annuities And Annuity Demand By Married Couples, *Journal of Risk and Insurance*, V67, 527-553.
- De Grip, A., Fouarge, D., & Montizaan, R. (2020). Redistribution of individual pension wealth to survivor pensions: Evidence from a stated preferences analysis. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 173, 402-421.
- Dohmen, T., Falk, A., Huffman, D., Sunde, U., Schupp, J., & Wagner, G. G. (2011). Individual risk attitudes: Measurement, determinants, and behavioral consequences. *Journal of the European Economic Association*, 9(3), 522-550.
- Duval, R., (2005). The retirement effect of old-age pension and early retirement schemes in OECD countries. In *Economic policy reforms 2005: Going for growth*. OECD Publishing, Paris.
- Eggers, A. C., Fowler, A., Hainmueller, J., Hall, A. B., & Snyder Jr, J. M. (2015). On the validity of the regression discontinuity design for estimating electoral effects: New evidence from over 40,000 close races. *American Journal of Political Science*, 59(1), 259-274.
- Eifler, S., 2007. Evaluating the validity of self-reported deviant behavior using vignette analyses. *Quality & Quantity* 41, 303-18.
- Eurostat (2017). Survivors' benefits in the EU. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20170622-1?inheritRedirect=true>.
- Falk, A., Becker, A., Dohmen, T., Enke, B., Huffman, D., & Sunde, U. (2018). Global evidence on economic preferences. *The Quarterly Journal of Economics*. Forthcoming
- Fehr, H., Kallweit, M., & Kindermann, F. (2017). Families and social security. *European Economic Review*, 91, 30-56.
- Frericks, P., & Hoepfner, J. (2018). What about family in European old-age security systems? The complexity of institutional individualisation. *Ageing & Society*, 38(3), 594-614.
- Gruber, J., Wise, D., (1998). Social security and retirement: An international comparison. *American Economic Review* 88(2), 158-163.
- Hanel, B., (2010). Financial incentives to postpone retirement and further effects on employment—Evidence from a natural experiment. *Labour Economics* 17(3), 474-486.
- Holden, K. C., Burkhauser, R. V., & Myers, D. A., (1986). *Pensioners' annuity choice: Is the well-being of their widows considered?* (IRP Discussion Paper No. 802-86). Madison: University of Wisconsin Institute for Research on Poverty.
- Johnson, R. W., Uccello, C. E., & Goldwyn, J. H. (2005). Who foregoes survivor protection in employer-sponsored pension annuities?. *The Gerontologist*, 45(1), 26-35.
- Kangas, O., Lundberg, U., Ploug, N., (2010). Three routes to pension reform: Politics and institutions in reforming pensions in Denmark, Finland and Sweden. *Social Policy & Administration* 44(3), 265-284.
- Kantarci, T., Van Soest, A., 2008. Gradual retirement: Preferences and limitations. *De Economist* 156(2), 113-144.
- Lalive, R., & Parrotta, P. (2017). How does pension eligibility affect labor supply in couples?. *Labour Economics*, 46, 177-188.
- Lundberg, S., Startz, R., & Stillman, S. (2003). The retirement-consumption puzzle: a marital bargaining approach. *Journal of public Economics*, 87(5-6), 1199-1218.
- Mastrobuoni, G., (2009). Labor supply effects of the recent social security benefit cuts: Empirical estimates using cohort discontinuities. *Journal of Public Economics* 93(11), 1224-1233.

- Motivaction Research and Strategy (2019). Partnerpensioen Aegon/VU flitscongres 2019, Amsterdam
- Muns, S, Nijman, T., Starink, B. (2021). *Risico's in het nieuwe nabestaandenpensioen*, Kennisbank Instituut Gak.
- Peabody, J., Luck, J., Glassman, P., Dresselhaus, T., Lee, M., 2000. Comparison of vignettes, standardized patients, and chart abstraction: A prospective validation study of 3 methods for measuring quality. *Journal of the American Medical Association* 283, 1715–722.
- Peabody, J., Tozija, F., Muñoz, J., Nordyke, R., Luck, J., 2004. using vignettes to compare the quality of clinical care variation in economically divergent countries. *Health Services Research* 39, 1951–970.
- Rogers, W.H., 1993. Regression standard errors in clustered samples. *Stata Technical Bulletin* 13, 19–23.
- Shuey, K. M. (2004). Worker preferences, spousal coordination, and participation in an employer-sponsored pension plan. *Research on Aging*, 26(3), 287–316.
- Starink, B. & Visser, M., (2017) Survivor's Pension No Longer Assured. Netspar Brief 11 – oktober 2017
- Staubli, S., Zweimüller, J., (2013). Does raising the retirement age increase employment of older workers? *Journal of Public Economics* 108, 17–32.
- Stichting van de Arbeid (2020). *Advies nabestaandenpensioen*, Brief aan Minister Koolmees van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 17 juni 2020.
- Telser, H., Zweifel, P., 2007. Validity of discrete-choice experiments evidence for health risk reduction. *Applied Economics* 39, 69–78.
- Vidal-Meliá, C., & Lejárraga-García, A. (2006). Demand for life annuities from married couples with a bequest motive. *Journal of Pension Economics & Finance*, 5(2), 197–229.
- Wooldridge, J.M., 2002. *Econometric analysis of cross section and panel data*. Cambridge, MA: MIT Press.

Appendix A

Tabel A1: Descriptieve statistieken

Kenmerken	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Leeftijd	60.86	2.87
Geslacht (1 = man)	0.79	0.41
Hoogopgeleid	0.73	0.44
Tijdsvoorkeuren	6.87	1.98
Risicoaversie	6.20	2.12
Altruïsme	101.08	146.56
Observaties	1,585	

Tabel A2: Basic model zonder 50% redistributie

Ordered probit: marginale effecten van de voorspelde kans van volledige herverdeling	(1)
Huishoudinkomen gedurende werkzame leven	
6.250 (5.000 = ref.)	-0.003 (0.008)
7.500	0.002 (0.008)
Contributie aan huishoudinkomen	
75% uzelf en 25% partner (100% uzelf = ref.)	0.013 (0.010)
50% uzelf en 50% partner	-0.110 ^{***} (0.010)
25% uzelf en 75% partner	-0.141 ^{***} (0.011)
Overlevingskans partner	
60% (40% = ref.)	0.002 (0.008)
80%	0.024 ^{***} (0.009)
Aantal jaren dat partner overleeft	
5 (3 = ref.)	0.020 ^{**} (0.008)
8	0.035 ^{***} (0.008)
Observaties	6,133

De tabel laat marginale effecten zien. Geclusterde standaardfouten onder de coëfficiënten. Pensioenredistributie is gemeten op een 5-puntsschaal waarop 1 betekent dat er geen redistributie plaatsvindt en 5 staat voor maximale redistributie. De tabel laat marginale effecten zien voor de volledige herverdeling.

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.10$

OVERZICHT UITGAVEN IN DE DESIGN PAPER SERIE

- 1 Naar een nieuw pensioencontract (2011)
Lans Bovenberg en Casper van Ewijk
- 2 Langlevenrisico in collectieve pensioencontracten (2011)
Anja De Waegenaere, Alexander Paulis en Job Stigter
- 3 Bouwstenen voor nieuwe pensioencontracten en uitdagingen voor het toezicht daarop (2011)
Theo Nijman en Lans Bovenberg
- 4 European supervision of pension funds: purpose, scope and design (2011)
Niels Kortleve, Wilfried Mulder and Antoon Pelsser
- 5 Regulating pensions: Why the European Union matters (2011)
Ton van den Brink, Hans van Meerten and Sybe de Vries
- 6 The design of European supervision of pension funds (2012)
Dirk Broeders, Niels Kortleve, Antoon Pelsser and Jan-Willem Wijckmans
- 7 Hoe gevoelig is de uittredeleeftijd voor veranderingen in het pensioenstelsel? (2012)
Didier Fouarge, Andries de Grip en Raymond Montizaan
- 8 De inkomensverdeling en levensverwachting van ouderen (2012)
Marika Knoef, Rob Alessie en Adriaan Kalwij
- 9 Marktconsistente waardering van zachte pensioenrechten (2012)
Theo Nijman en Bas Werker
- 10 De RAM in het nieuwe pensioenakkoord (2012)
Frank de Jong en Peter Schotman
- 11 The longevity risk of the Dutch Actuarial Association's projection model (2012)
Frederik Peters, Wilma Nusselder and Johan Mackenbach
- 12 Het koppelen van pensioenleeftijd en pensioenaanspraken aan de levensverwachting (2012)
Anja De Waegenaere, Bertrand Melenberg en Tim Boonen
- 13 Impliciete en expliciete leeftijdsdifferentiatie in pensioencontracten (2013)
Roel Mehlkopf, Jan Bonenkamp, Casper van Ewijk, Harry ter Rele en Ed Westerhout
- 14 Hoofdlijnen Pensioenakkoord, juridisch begrepen (2013)
Mark Heemskerk, Bas de Jong en René Maatman
- 15 Different people, different choices: The influence of visual stimuli in communication on pension choice (2013)
Elisabeth Brügggen, Ingrid Rohde and Mijke van den Broeke
- 16 Herverdeling door pensioenregelingen (2013)
Jan Bonenkamp, Wilma Nusselder, Johan Mackenbach, Frederik Peters en Harry ter Rele
- 17 Guarantees and habit formation in pension schemes: A critical analysis of the floor-leverage rule (2013)
Frank de Jong and Yang Zhou
- 18 The holistic balance sheet as a building block in pension fund supervision (2013)
Erwin Fransen, Niels Kortleve, Hans Schumacher, Hans Staring and Jan-Willem Wijckmans
- 19 Collective pension schemes and individual choice (2013)
Jules van Binsbergen, Dirk Broeders, Myrthe de Jong and Ralph Kojien
- 20 Building a distribution builder: Design considerations for financial investment and pension decisions (2013)
Bas Donkers, Carlos Lourenço, Daniel Goldstein and Benedict Dellaert

- 21 Escalerende garantietoezeggingen: een alternatief voor het StAr RAM-contract (2013)
Seraas van Bilsen, Roger Laeven en Theo Nijman
- 22 A reporting standard for defined contribution pension plans (2013)
Kees de Vaan, Daniele Fano, Herialt Mens and Giovanna Nicodano
- 23 Op naar actieve pensioenconsumenten: Inhoudelijke kenmerken en randvoorwaarden van effectieve pensioencommunicatie (2013)
Niels Kortleve, Guido Verbaal en Charlotte Kuiper
- 24 Naar een nieuw deelnemergericht UPO (2013)
Charlotte Kuiper, Arthur van Soest en Cees Dert
- 25 Measuring retirement savings adequacy; developing a multi-pillar approach in the Netherlands (2013)
Marieke Knoef, Jim Been, Rob Alessie, Koen Caminada, Kees Goudswaard, and Adriaan Kalwij
- 26 Illiquiditeit voor pensioenfondsen en verzekeraars: Rendement versus risico (2014)
Joost Driessen
- 27 De doorsneesystematiek in aanvullende pensioenregelingen: effecten, alternatieven en transitiepaden (2014)
Jan Bonenkamp, RYanne Cox en Marcel Lever
- 28 EIOPA: bevoegdheden en rechtsbescherming (2014)
Ivor Witte
- 29 Een institutionele beleggersblik op de Nederlandse woningmarkt (2013)
Dirk Brounen en Ronald Mahieu
- 30 Verzekeraar en het reële pensioencontract (2014)
Jolanda van den Brink, Erik Lutjens en Ivor Witte
- 31 Pensioen, consumptiebehoeften en ouderenzorg (2014)
Marieke Knoef, Arjen Hussem, Arjan Soede en Jochem de Bresser
- 32 Habit formation: implications for pension plans (2014)
Frank de Jong and Yang Zhou
- 33 Het Algemeen pensioenfonds en de taakafbakening (2014)
Ivor Witte
- 34 Intergenerational Risk Trading (2014)
Jijia Cui and Eduard Ponds
- 35 Beëindiging van de doorsneesystematiek: juridisch navigeren naar alternatieven (2015)
Dick Boeijen, Mark Heemskerk en René Maatman
- 36 Purchasing an annuity: now or later? The role of interest rates (2015)
Thijs Markwat, Roderick Molenaar and Juan Carlos Rodriguez
- 37 Entrepreneurs without wealth? An overview of their portfolio using different data sources for the Netherlands (2015)
Mauro Mastrogiacomo, Yue Li and Rik Dillingh
- 38 The psychology and economics of reverse mortgage attitudes. Evidence from the Netherlands (2015)
Rik Dillingh, Henriëtte Prast, Mariacristina Rossi and Cesira Urzì Brancati
- 39 Keuzevrijheid in de uittreedleeftijd (2015)
Arthur van Soest
- 40 Afschaffing doorsneesystematiek: verkenning van varianten (2015)
Jan Bonenkamp en Marcel Lever
- 41 Nederlandse pensioenopbouw in internationaal perspectief (2015)
Marieke Knoef, Kees Goudswaard, Jim Been en Koen Caminada
- 42 Intergenerationele risicodeling in collectieve en individuele pensioencontracten (2015)
Jan Bonenkamp, Peter Broer en Ed Westerhout
- 43 Inflation Experiences of Retirees (2015)
Adriaan Kalwij, Rob Alessie, Jonathan Gardner and Ashik Anwar Ali
- 44 Financial fairness and conditional indexation (2015)
Torsten Kleinow and Hans Schumacher
- 45 Lessons from the Swedish occupational pension system (2015)
Lans Bovenberg, RYanne Cox and Stefan Lundbergh

- 46 Heldere en harde pensioenrechten onder een PPR (2016)
Mark Heemskerk, René Maatman en Bas Werker
- 47 Segmentation of pension plan participants: Identifying dimensions of heterogeneity (2016)
Wiebke Eberhardt, Elisabeth Brüggem, Thomas Post and Chantal Hoet
- 48 How do people spend their time before and after retirement? (2016)
Johannes Binswanger
- 49 Naar een nieuwe aanpak voor risicoprofiel-meting voor deelnemers in pensioenregelingen (2016)
Benedict Dellaert, Bas Donkers, Marc Turlings, Tom Steenkamp en Ed Vermeulen
- 50 Individueel defined contribution in de uitkeringsfase (2016)
Tom Steenkamp
- 51 Wat vinden en verwachten Nederlanders van het pensioen? (2016)
Arthur van Soest
- 52 Do life expectancy projections need to account for the impact of smoking? (2016)
Frederik Peters, Johan Mackenbach en Wilma Nusselder
- 53 Effecten van gelaagdheid in pensioen-documenten: een gebruikersstudie (2016)
Louise Nell, Leo Lentz en Henk Pander Maat
- 54 Term Structures with Converging Forward Rates (2016)
Michel Vellekoop and Jan de Kort
- 55 Participation and choice in funded pension plans (2016)
Manuel García-Huitrón and Eduard Ponds
- 56 Interest rate models for pension and insurance regulation (2016)
Dirk Broeders, Frank de Jong and Peter Schotman
- 57 An evaluation of the nFTK (2016)
Lei Shu, Bertrand Melenberg and Hans Schumacher
- 58 Pensioenen en inkomensongelijkheid onder ouderen in Europa (2016)
Koen Caminada, Kees Goudswaard, Jim Been en Marike Knoef
- 59 Towards a practical and scientifically sound tool for measuring time and risk preferences in pension savings decisions (2016)
Jan Potters, Arno Riedl and Paul Smeets
- 60 Save more or retire later? Retirement planning heterogeneity and perceptions of savings adequacy and income constraints (2016)
Ron van Schie, Benedict Dellaert and Bas Donkers
- 61 Uitstroom van oudere werknemers bij overheid en onderwijs. Selectie uit de poort (2016)
Frank Cörvers en Janneke Wilschut
- 62 Pension risk preferences. A personalized elicitation method and its impact on asset allocation (2016)
Gosse Alserda, Benedict Dellaert, Laurens Swinkels and Fieke van der Lecq
- 63 Market-consistent valuation of pension liabilities (2016)
Antoon Pelsser, Ahmad Salahnejhad and Ramon van den Akker
- 64 Will we repay our debts before retirement? Or did we already, but nobody noticed? (2016)
Mauro Mastrogiacomo
- 65 Effectieve ondersteuning van zelfmanagement voor de consument (2016)
Peter Lapperre, Alwin Oerlemans en Benedict Dellaert
- 66 Risk sharing rules for longevity risk: impact and wealth transfers (2017)
Anja De Waegenaere, Bertrand Melenberg and Thijs Markwat
- 67 Heterogeniteit in doorsneeproblematiek. Hoe pakt de transitie naar degressieve opbouw uit voor verschillende pensioenfondsen? (2017)
Loes Frehen, Wouter van Wel, Casper van Ewijk, Johan Bonekamp, Joost van Valkengoed en Dick Boeijen
- 68 De toereikendheid van pensioenopbouw na de crisis en pensioenhervormingen (2017)
Marike Knoef, Jim Been, Koen Caminada, Kees Goudswaard en Jason Rhuggenaath

- 69 De combinatie van betaald en onbetaald werk in de jaren voor pensioen (2017)
Marleen Damman en Hanna van Solinge
- 70 Default life-cycles for retirement savings (2017)
Anna Grebenchtchikova, Roderick Molenaar, Peter Schotman en Bas Werker
- 71 Welke keuzemogelijkheden zijn wenselijk vanuit het perspectief van de deelnemer? (2017)
Casper van Ewijk, Roel Mehlkopf, Sara van den Bleeken en Chantal Hoet
- 72 Activating pension plan participants: investment and assurance frames (2017)
Wiebke Eberhardt, Elisabeth Brügggen, Thomas Post en Chantal Hoet
- 73 Zerotopia – bounded and unbounded pension adventures (2017)
Samuel Sender
- 74 Keuzemogelijkheden en maatwerk binnen pensioenregelingen (2017)
Saskia Bakels, Agnes Joseph, Niels Kortleve en Theo Nijman
- 75 Polderen over het pensioenstelsel. Het debat tussen de sociale partners en de overheid over de oudedagvoorzieningen in Nederland, 1945–2000 (2017)
Paul Brusse
- 76 Van uitkeringsovereenkomst naar PPR (2017)
Mark Heemskerk, Kees Kamminga, René Maatman en Bas Werker
- 77 Pensioenresultaat bij degressieve opbouw en progressieve premie (2017)
Marcel Lever en Sander Muns
- 78 Bestedingsbehoeften bij een afnemende gezondheid na pensionering (2017)
Lieke Kools en Marike Knoef
- 79 Model Risk in the Pricing of Reverse Mortgage Products (2017)
Anja De Waegenaere, Bertrand Melenberg, Hans Schumacher, Lei Shu and Lieke Werner
- 80 Expected Shortfall voor toezicht op verzekeraars: is het relevant? (2017)
Tim Boonen
- 81 The Effect of the Assumed Interest Rate and Smoothing on Variable Annuities (2017)
Anne G. Balter and Bas J.M. Werker
- 82 Consumer acceptance of online pension investment advice (2017)
Benedict Dellaert, Bas Donkers and Carlos Lourenço
- 83 Individualized life-cycle investing (2017)
Gréta Oleár, Frank de Jong and Ingmar Minderhoud
- 84 The value and risk of intergenerational risk sharing (2017)
Bas Werker
- 85 Pensioenwensen voor en na de crisis (2017)
Jochem de Bresser, Marike Knoef en Lieke Kools
- 86 Welke vaste dalingen en welk beleggings-beleid passen bij gewenste uitkeringsprofielen in verbeterde premiereregelingen? (2017)
Johan Bonekamp, Lans Bovenberg, Theo Nijman en Bas Werker
- 87 Inkomens- en vermogensafhankelijke eigen bijdragen in de langdurige ouderenzorg: een levenslopperspectief (2017)
Arjen Hussem, Harry ter Rele en Bram Wouterse
- 88 Creating good choice environments – Insights from research and industry practice (2017)
Elisabeth Brügggen, Thomas Post and Kimberley van der Heijden
- 89 Two decades of working beyond age 65 in the Netherlands. Health trends and changes in socio-economic and work factors to determine the feasibility of extending working lives beyond age 65 (2017)
Dorly Deeg, Maaïke van der Noordt and Suzan van der Pas
- 90 Cardiovascular disease in older workers. How can workforce participation be maintained in light of changes over time in determinants of cardiovascular disease? (2017)
Dorly Deeg, E. Burgers and Maaïke van der Noordt
- 91 Zicht op zzp-pensioen (2017)
Wim Zwinkels, Marike Knoef, Jim Been, Koen Caminada en Kees Goudswaard

- 92 Return, risk, and the preferred mix of PAYG and funded pensions (2017)
Marcel Lever, Thomas Michielsen and Sander Muns
- 93 Life events and participant engagement in pension plans (2017)
Matthew Blakstad, Elisabeth Brügggen and Thomas Post
- 94 Parttime pensioneren en de arbeidsparticipatie (2017)
Raymond Montizaan
- 95 Keuzevrijheid in pensioen: ons brein wil niet kiezen, maar wel gekozen hebben (2018)
Walter Limpens en Joyce Vonken
- 96 Employability after age 65? Trends over 23 years in life expectancy in good and in poor physical and cognitive health of 65–74-year-olds in the Netherlands (2018)
Dorly Deeg, Maaïke van der Noordt, Emiel Hoogendijk, Hannie Comijs and Martijn Huisman
- 97 Loslaten van de verplichte pensioenleeftijd en het organisatieklimaat rondom langer doorwerken (2018)
Jaap Oude Mulders, Kène Henkens en Harry van Dalen
- 98 Overgangseffecten bij introductie degressieve opbouw (2018)
Bas Werker
- 99 You're invited – RSVP! The role of tailoring in incentivising people to delve into their pension situation (2018)
Milena Dinkova, Sanne Elling, Adriaan Kalwij en Leo Lentz
- 100 Geleidelijke uittreding en de rol van deeltijdpensioen (2018)
Jonneke Bolhaar en Daniël van Vuuren
- 101 Naar een model voor pensioencommunicatie (2018)
Leo Lentz, Louise Nell en Henk Pander Maat
- 102 Tien jaar UPO. Een terugblik en vooruitblik op inhoud, doelen en effectiviteit (2018)
Sanne Elling en Leo Lentz
- 103 Health and household expenditures (2018)
Raun van Ooijen, Jochem de Bresser en Marike Knoef
- 104 Keuzevrijheid in de uitkeringsfase: internationale ervaringen (2018)
Marcel Lever, Eduard Ponds, Rik Dillingh en Ralph Stevens
- 105 The move towards riskier pension products in the world's best pension systems (2018)
Anne G. Balter, Malene Kallestrup-Lamb and Jesper Rangvid
- 106 Life Cycle Option Value: The value of consumer flexibility in planning for retirement (2018)
Sonja Wendel, Benedict Dellaert and Bas Donkers
- 107 Naar een duidelijk eigendomsbegrip (2018)
Jop Tangelder
- 108 Effect van stijging AOW-leeftijd op arbeidsongeschiktheid (2018)
Rik Dillingh, Jonneke Bolhaar, Marcel Lever, Harry ter Rele, Lisette Swart en Koen van der Ven
- 109 Is de toekomst gearriveerd? Data science en individuele keuzemogelijkheden in pensioen (2018)
Wesley Kaufmann, Bastiaan Starink en Bas Werker
- 110 De woontevredenheid van ouderen in Nederland (2018)
Jan Rouwendal
- 111 Towards better prediction of individual longevity (2018)
Dorly Deeg, Jan Kardaun, Maaïke van der Noordt, Emiel Hoogendijk en Natasja van Schoor
- 112 Framing in pensioenkeuzes. Het effect van framing in de keuze voor beleggingsprofiel in DC-plannen naar aanleiding van de Wet verbeterde premieregeling (2018)
Marijke van Putten, Rogier Potter van Loon, Marc Turlings en Eric van Dijk
- 113 Working life expectancy in good and poor self-perceived health among Dutch workers aged 55–65 years with a chronic disease over the period 1992–2016 (2019)
Astrid de Wind, Maaïke van der Noordt, Dorly Deeg and Cécile Boot
- 114 Working conditions in post-retirement jobs: A European comparison (2019)
Ellen Dingemans and Kène Henkens

- 115 Is additional indebtedness the way to increase mortgage–default insurance coverage? (2019)
Yeorim Kim, Mauro Mastrogiacomio, Stefan Hochguertel and Hans Bloemen
- 116 Appreciated but complicated pension Choices? Insights from the Swedish Premium Pension System (2019)
Monika Böhnke, Elisabeth Brügggen and Thomas Post
- 117 Towards integrated personal financial planning. Information barriers and design propositions (2019)
Nitesh Bharosa and Marijn Janssen
- 118 The effect of tailoring pension information on navigation behavior (2019)
Milena Dinkova, Sanne Elling, Adriaan Kalwij and Leo Lentz
- 119 Opleiding, levensverwachting en pensioenleeftijd: een vergelijking van Nederland met andere Europese landen (2019)
Johan Mackenbach, José Rubio Valverde en Wilma Nusselder
- 120 Giving with a warm hand: Evidence on estate planning and bequests (2019)
Eduard Suari–Andreu, Raun van Ooijen, Rob J.M. Alessie and Viola Angelini
- 121 Investeren in menselijk kapitaal: een gecombineerd werknemers– en werkgeversperspectief (2019)
Raymond Montizaan, Merlin Nieste en Davey Poulissen
- 122 The rise in life expectancy – corresponding rise in subjective life expectancy? Changes over the period 1999–2016 (2019)
Dorly Deeg, Maaïke van der Noordt, Noëlle Sant, Henrike Galenkamp, Fanny Janssen and Martijn Huisman
- 123 Pensioenaanvullingen uit het eigen woningbezit (2019)
Dirk Brounen, Niels Kortleve en Eduard Ponds
- 124 Personal and work–related predictors of early exit from paid work among older workers with health limitations (2019)
Nils Plomp, Sascha de Breij and Dorly Deeg
- 125 Het delen van langlevensrisico (2019)
Anja De Waegenaere, Agnes Joseph, Pascal Janssen en Michel Vellekoop
- 126 Maatwerk in pensioencommunicatie (2019)
Sanne Elling en Leo Lentz
- 127 Dutch Employers’ Responses to an Aging Workforce: Evidence from Surveys, 2009–2017 (2019)
Jaap Oude Mulders, Kène Henkens and Hendrik P. van Dalen
- 128 Preferences for solidarity and attitudes towards the Dutch pension system – Evidence from a representative sample (2019)
Arno Riedl, Hans Schmeets and Peter Werner
- 129 Deeltijdpensioen geen wondermiddel voor langer doorwerken (2019)
Henk–Wim de Boer, Tunga Kantarcı, Daniel van Vuuren en Ed Westerhout
- 130 Spaarmotieven en consumptiegedrag (2019)
Johan Bonekamp en Arthur van Soest
- 131 Substitute services: a barrier to controlling long–term care expenditures (2019)
Mark Kattenberg and Pieter Bakx
- 132 Voorstel keuzearchitectuur pensioensparen voor zelfstandigen (2019)
Jona Linde
- 133 The impact of the virtual integration of assets on pension risk preferences of individuals (2019)
Sesil Lim, Bas Donkers en Benedict Dellaert
- 134 Reforming the statutory retirement age: Policy preferences of employers (2019)
Hendrik P. van Dalen, Kène Henkens and Jaap Oude Mulders
- 135 Compensatie bij afschaffing doorsnee–systematiek (2019)
Dick Boeijen, Chantal de Groot, Mark Heemskerk, Niels Kortleve en René Maatman
- 136 Debt affordability after retirement, interest rate shocks and voluntary repayments (2019)
Mauro Mastrogiacomio

- 137 Using social norms to activate pension plan members: insights from practice (2019)
Joyce Augustus-Vonken, Pieter Verhallen, Lisa Brügggen and Thomas Post
- 138 Alternatieven voor de huidige verplichtstelling van bedrijfstakpensioenfondsen (2020)
Erik Lutjens en Fieke van der Lecq
- 139 Eigen bijdrage aan ouderenzorg (2020)
Pieter Bakx, Judith Bom, Marianne Tenand en Bram Wouterse
- 140 Inrichting fiscaal kader bij afschaffing doorsneesystematiek (2020)
Bastiaan Starink en Michael Visser
- 141 Hervorming langdurige zorg: trends in het gebruik van verpleging en verzorging (2020)
Pieter Bakx, Pilar Garcia-Gomez, Sara Rellstab, Erik Schut en Eddy van Doorslaer
- 142 Genetic health risks, insurance, and retirement (2020)
Richard Karlsson Linnér and Philipp D. Koellinger
- 143 Publieke middelen voor particuliere ouderenzorg (2020)
Arjen Hussem, Marianne Tenand en Pieter Bakx
- 144 Emotions and technology in pension service interactions: Taking stock and moving forward (2020)
Wiebke Eberhardt, Alexander Henkel en Chantal Hoet
- 145 Opleidingsverschillen in levensverwachting: de bijdrage van acht risicofactoren (2020)
Wilma J. Nusselder, José Rubio Valverde en Johan P. Mackenbach
- 146 Shades of Labor: Motives of Older Adults to Participate in Productive Activities (2020)
Sonja Wendel and Benedict Dellaert
- 147 Raising pension awareness through letters and social media: Evidence from a randomized and a quasi-experiment (2020)
Marika Knoef, Jim Been and Marijke van Putten
- 148 Infographics and Financial Decisions (2020)
Ruben Cox and Peter de Goeij
- 149 To what extent can partial retirement ensure retirement income adequacy? (2020)
Tunga Kantarcı and Jochem Zweerink
- 150 De steun voor een 'zwareberoepenregeling' ontleed (2020)
Harry van Dalen, Kène Henkens en Jaap Oude Mulders
- 151 Verbeteren van de inzetbaarheid van oudere werknemers tot aan pensioen: literatuuroverzicht, inzichten uit de praktijk en de rol van pensioenuitvoerders (2020)
Peter Lapperre, Henk Heek, Pascal Corten, Ad van Zonneveld, Robert Boulogne, Marieke Koeman en Benedict Dellaert
- 152 Betere risicospreiding van eigen bijdragen in de verpleeghuiszorg (2020)
Bram Wouterse, Arjen Hussem en Rob Aalbers
- 153 Doorbeleggen met garanties? (2020)
Roderick Molenaar, Peter Schotman, Peter Dekkers en Mark Irwin
- 154 Differences in retirement preferences between the self-employed and employees: Do job characteristics play an explanatory role? (2020)
Marleen Damman, Dieuwke Zwier en Swenne G. van den Heuvel
- 155 Do financial incentives stimulate partially disabled persons to return to work? (2020)
Tunga Kantarcı and Jan-Maarten van Sonsbeek
- 156 Wijzigen van de bedrijfstakpensioenregeling: tussen pensioenfondsbestuur en sociale partners (2020)
J.R.C. Tangelder
- 157 Keuzes tijdens de pensioenopbouw: de effecten van nudging met volgorde en standaardopties (2020)
Wilte Zijlstra, Jochem de Bresser en Marika Knoef
- 158 Keuzes rondom pensioen: implicaties op uitkeringssnelheid voor een heterogeen deelnemersbestand (2020)
Servaas van Bilsen, Johan Bonekamp, en Eduard Ponds
- 159 Met big data inspelen op woonwensen en woongedrag van ouderen: praktische inzichten voor ontwerp en beleid (2020)
Ioulia V. Ossokina en Theo A. Arentze

- 160 Economic consequences of widowhood: Evidence from a survivor's benefits reform in the Netherlands (2020)
Jeroen van der Vaart, Rob Alessie and Raun van Ooijen
- 161 How will disabled workers respond to a higher retirement age? (2020)
Tunga Kantarcı, Jim Been and Arthur van Soest
- 162 Deeltijdpensioen: belangstelling en belemmeringen op de werkvloer (2020)
Hanna van Solinge, Harry van Dalen en Kène Henkens
- 163 Investing for Retirement with an Explicit Benchmark (2020)
Anne Balter, Lennard Beijering, Pascal Janssen, Frank de Jong, Agnes Joseph, Thijs Kamma and Antoon Pelsser
- 164 Vergrijzing en verzuim: impact op de verzekeringsvoorkeuren van werkgevers (2020)
Remco Mallee en Raymond Montizaan
- 165 Arbeidsmarkteffecten van de pensioenpremiestystematiek (2020)
Marika Knoef, Sander Muns en Arthur van Soest
- 166 Risk Sharing within Pension Schemes (2020)
Anne Balter, Frank de Jong en Antoon Pelsser
- 167 Supporting pension participants: Three lessons learned from the medical domain for better pension decisions (2021)
Jelle Strikwerda, Bregje Holleman and Hans Hoeken
- 168 Variable annuities with financial risk and longevity risk in the decumulation phase of Dutch DC products (2021)
Bart Dees, Frank de Jong and Theo Nijman
- 169 Verloren levensjaren als gevolg van sterfte aan Covid-19 (2021)
Bram Wouterse, Frederique Ram en Pieter van Baal
- 170 Which work conditions can encourage older workers to work overtime? (2021)
Raymond Montizaan and Annemarie Kuenn-Nelen
- 171 Herverdeling van individueel pensioenvermogen naar partnerpensioen: een stated preference-analyse (2021)
Raymond Montizaan

Network for Studies on Pensions, Aging and Retirement

Dit is een uitgave van:

Netspar

Telefoon 013 466 2109

E-mail info@netspar.nl

www.netspar.nl

April 2021